

SAŽETAK

U prigodi obilježavanja 18. studenoga – Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba i Područni centar Vukovar organizirali su tradicionalni 17. znanstveno-stručni skup „Vukovar ‘91. – dvadeset i treća godina poslije“ koji se održao u Vukovaru 13. i 14. studenoga 2014. na temu *Što je Vukovar Hrvatskoj i Europi?* Akademskoj i široj javnosti predajemo zbornik radova sa skupa vjerujući i nadajući se da istina ne smije biti prešućena, da prošlost mora na ispravan način biti vrednovana te da „vukovarska priča“ i dalje mora biti predmet našeg znanstvenog i ljudskog interesa. Skup je okupio petnaest uglednih znanstvenika i stručnjaka koji su tematizirali ulogu, položaj i dalekosežno značenje Vukovara ‘91. u hrvatskom, ali i u europskom društvenom, kulturnom i političkom kontekstu. U Zborniku objavljujemo jedanaest priopćenja, od kojih jedno na engleskom i jedno na njemačkom jeziku.

Prvi rad, *Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance?*, napisao je Heinrich Badura. Od nemilih, neljudskih događanja u Vukovaru 1991. prošle su 23 godine. Unatoč tome svijet nije ništa naučio, nije postao bolji ni sigurniji, dapače postaje sve opasniji, broj ratova i dalje raste, brutalnost doživljava renesansu. Vukovarski mir se u medijima prikazuje kao nestabilan. Napeti odnosi između Srba i Hrvata drže se i dalje stvarnim. Ipak, za razliku od 1991., Hrvatska je od 1. srpnja 2013. članica Europske unije. Što to znači za nacionalni mir zemlje, a time i samoga Vukovara? Jesu li šanse za postupnu naknadnu izgradnju mira u ovoj zemlji i u ovome izmučenome gradu porasle? Sigurno ne automatizmom. Zašto? Jer poticajni milijuni koje šalje Europska unija nemaju moć stvaranja mira. Iako su bez sumnje opće blagostanje naroda, socijalna pravda, pravna država, ljudska i građanska prava važni za opći i multipolarni mir, mir nije ekonomska kategorija iako je ekonomija jedan od indikatora mira. Mir je zrcalo unutarnjeg stava svakoga pojedinca. Društvena ljubav nije proizvod međusobnoga trgovanja, već temeljno ljudsko duševno stanje. U ovom radu prikazane su moguće mjere kako bi se došlo do konstruktivnoga odgovora na temeljno pitanje ovoga problema: ima li mir svoju budućnost?

Rad Sanje Špoljar Vržina, *Between the Anthropology of Vukovar and Anthropology of Law: Answering Finkelkraut's Question About Being a Croat*, odnosi se na, prema autorici, dugo iščekivani odgovor čovjeku koji je još davne i za hrvatski narod teške 1991. analitički pozicionirao „svijest“ Europe – pokličem *Ave, Europa, morituri te salutant*. Finkelkraut je tako za *Le Figaro* parafrazirao događanja u prosincu 1991. kada je paralelno sa sastankom dvanaestorice u Maastrichtu, gdje se raspravljalo o budućnosti Europe, Hrvatima u Francuskoj bilo dopušteno okupljanje tek na stadionu. Za

Finkielkrauta je to bila potvrda da u postkomunističkoj Europi postoje dvije vrste naroda: legitimni koji pišu povijest i imaju pravo na slobodu i prekobrojni, beskorisni narodi, oni koji nemaju svoje mjesto u velikoj povijesti i zabranjen im je pristup čak i u vlastitu tragediju, u kojoj vape za slobodom, pa im je mjesto za vapaj osigurano na stadionu. Danas, dvadesetak godina poslije, potrebno je zapitati se što se promijenilo u odnosu na slobodu, vapaj i dopuštenu povijest. Osim što smo danas, u dugo priželjkivanoj europskoj maniri i mi nehumanom legislativom obvezani Druge onemogućivati u vapaju za slobodom. Naime, uz višeznačno simbolički obilježen „stadion“; osim što se posljednjih nekoliko godina dokazalo da su u tome „onemogućivanju“ najrevnosniji oni koji militantnošću dokazuju da je postkomunističko razdoblje bila samo leksička imaginativna forma prefiksa – sve ostaje isto. Nepriznati etnocid. Memorocid. Kulturocid. Ekocid. Genocid u procesu dokazivanja i nagodbe. Zabranjena povijest. Jednom riječju (samo)negacionizam koji je prerastao u neodrživu formu, već svojom jezičnom shizoidnom formom. U radu se ovaj realitet propituje i postavljaju ključna pitanja – Što se događa u slučaju kada subjekt ne dosiže mogućnost postojanja objekta vlastite aktivnosti? Koja je sudbina naroda u kojima pojedinci žive po scenarijima pisanim u centrima dopuštenih povijesti i sloboda? Prevedeno u „znanstveniji“ jezik analize, ovo je ključno mjesto današnjih neuralgičnih diskusija na temu samoodređenja, suverenosti i sveukupnih identiteta nasuprot neorasističnog terora (neo)liberalnosti Velikih. Antropologija ide korak dalje i progovara o *pravu na identitet* koje smješta u osviješten etički kanon koji otprilike glasi – *društvena odgovornost se smanjuje udaljenošću promatrača/analitičara*. Iz Berlina i Londona su Damask i Bagdad sinonimi istog geografskog određenja. Iz Bruxellesa i Zagreba, Vukovara kao da nije niti bilo? Preciznije, kakav bi svijet (p)ostao usmjeren samo od onih globalno, besvjesnih Hirošime.

Vukovar i Hrvatska između ratnog i političkog razaranja Renata Matića, raspravlja o kontinuitetu destruktivnih aktivnosti koje su ili izravno usmjerene prema Vukovaru ili se provode „s obzirom“ na njega. Polazište se zasniva na iskustvu da je većina tih aktivnosti imala negativne ili izravno razorne posljedice te da se ratno razaranja nastavilo kroz poslijeratno političko djelovanje koje se sustavno provodi u hrvatskom društvu i koje je u najvećoj mjeri odgovorno za današnju realnost. Cilj je razjasniti i prikazati različite oblike „mirnodopskog zločinačkog djelovanja“, koje se osim u mjerljivim ekonomskim pokazateljima lošeg i destruktivnog gospodarenja, ogleda u nedjelotvornosti izvršnih i pravosudnih vlasti kroz opstrukciju procesa „raščišćavanja prošlosti“, prije svega kada je riječ o Vukovaru, u smislu izvjesnosti sudbine nestalih, ali i provedbe zakona prema počiniteljima različitih oblika zločina, što vrijedi za ukupno hrvatsko društvo, a što povratno pogađa i vukovarsko područje. U radu se raspravlja i o drugim političkim aktivnostima, prije svega iz perspektive moralnog poduzetništva, kojima se održavaju

napetosti i sukobi te proizvodi klima duboke podijeljenosti i nepovjerenja. Konačno, riječ je i o procesu „razaranja budućnosti“ koji je već prisutan jer je u dramatičnoj mjeri zahvatio i živote onih generacija koje ni na koji način nisu odgovorne za uzroke zločina ili same zločine počinjene u ratu i poslije rata.

Andrija Platužić i Ozren Žunec u radu *Inverzna geometrija i Bitka za Vukovar* ističu da se u operaciji napada na Nablus 2002. raspoznaje utjecaj konceptualiziranja urbanog prostora tijekom časničkog obrazovanja na konkretne aktivnosti izraelske vojske. U izjavama zapovjednika elitne padobranske postrojbe koja je provela operaciju praktički je uokvirena teorija „inverzne geometrije“. Razni oblici pripadajućeg mikrotaktičkog postupka, u današnjim taktičkim priručnicima nazvanog „probijanje mišjih rupa“, primjenjivali su se od Peloponeskih ratova do nedavnih operacija u Afganistanu. Vukovar 1991. reprezentativna je bitka urbanog ratovanja u kojoj je primijenjen taj postupak, no u njoj, za razliku od operacije kod Nablusa, taj su postupak primijenili branitelji neopterećeni doktrinom, spontano i pod pritiskom situacije.

Vukovar – hrvatski i europski grad 21. stoljeća – pod cenzurom rad je Ante Nazora i Ane Holjevac Tuković. Autori promatraju Vukovar u kontekstu grada s ostavštinom teških ratnih razaranja i stradanja. No, Vukovar treba sagledati i kroz proces mirne reintegracije u kojoj je, kroz djelovanje Hrvata povratnika u grad iz kojega su protjerani 1991., pokazao svoj veliki civilizacijski potencijal jer je nakon teških zločina srpskih postrojbi nad Vukovarcima i vukovarskim braniteljima sačuvao multietničnost i multikulturalnost. Ujedinjeni narodi i međunarodna zajednica ocijenili su mirnu reintegraciju hrvatskoga Podunavlja kao pozitivan primjer uspostavljanja mira na tada ratom zahvaćenom području, ali i kao primjer za buduće misije u svijetu. Mirovna misija UN-a u hrvatskom Podunavlju jedina je uspješna misija UN-a i Hrvatsku predstavlja kao rijetku državu koja je nakon uspješnih vojnih operacija završila rat mirnim putem odnosno pristala da unatoč izrazitoj vojnoj nadmoći nad neprijateljskim snagama koje su 1991. brutalnom agresijom protjerale nersrpsko stanovništvo iz hrvatskoga Podunavlja, taj preostali okupirani dio teritorija vrati procesom mirne reintegracije. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, 2013. pojedini hrvatski zastupnici u Parlamentu EU-a obratili su se Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata sa zamolbom da im se pomogne pri pripremi izložbe o Vukovaru. Izložbom su trebali biti prikazani uzroci rata i stradanja Hrvatske 1991., mirna reintegracija i obnova Vukovara, odnosno željelo se pokazati što Vukovar znači Hrvatskoj, a u tom kontekstu i Europi. Tijekom rada na izložbi, komisija u Parlamentu u Bruxellesu procijenila je da su pojedine fotografije razaranja Vukovara „teške“ i da stoga ne treba isticati ulogu „srpskih snaga“ odnosno Srbije u agresiji na Vukovar i Hrvatsku. Može li Vukovar, kao hrvatski i europski grad 21. stoljeća, biti samo grad koji simbolizira mirotvorstvo i suživot nakon ratnih

razaranja, a da se ne spominje tko ga je napadao i razorio? Odgovara li samo takva slika Vukovara Europi? Je li prihvatljivo izbjegavati ili ublažavati činjenice o uzrocima rata u Hrvatskoj i prešutjeti istinu o počinjenim zločinima i njihovim počiniteljima kada je poznato da se takvim pristupom može produbiti traumatiziranost u društvu i uzrokovati nove sukobe? Ili Europa treba prihvatiti i cjelovito prikazati povijesne činjenice kako se takvi zločini ne bi ponovili?

Petar Elez i Henrik Ivan Damjanović u radu *Zašto se 1918. može smatrati prekretnicom u razvoju europskog identiteta Vukovara?* osvrnuli su se na razvoj i temeljne odrednice srednjoeuropskog kulturnog identiteta Vukovara tijekom 18. i napose 19. stoljeća. U svjetlu dramatičnih društveno-političkih zbivanja i previranja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, Hrvatskoj i Vukovaru 1918., pokušali su odgovoriti na pitanje koliko su ti događaji nagovijestili „balkanizaciju“ i „provincijalizaciju“ Vukovara odnosno radikalnan raskid s europskim civilizacijskim tekovinama izgrađivanim u Vukovaru do tada, a koji je, naposljetku, kulminirao razaranjem, genocidom i kulturocidom počinjenima u Vukovaru u studenom 1991.

U radu *Obvezujuće vukovarsko mirotvorstvo* Vine Mihaljević i Ivana Bendra ističu da u svim religijama i etičkim sustavima mir ima bitnu ulogu. Mir se zaziva u posebnim ritualima mira u prirodnim religijama. Mir se potom otkriva u dobronamjernosti koju Buda nalazi u svakom živom biću, a sama riječ „islam“, kao predanje Bogu, uključuje mir kao i Gandhijevo nenasilje iz hinduističke tradicije. U staroegipatskoj pak religiji duša ulazi u grad mira, a u grčko-rimskoj mir je cilj religijskih obreda. *Shalôm* je mir u židovstvu, Kristov mir blaženstvo u Novom zavjetu. *Shalôm* ne označava samo mir, nego i puninu života, zadovoljstvo, utjehu, radost, plodnost i blagoslov. *Shalôm* je punina života ne samo pojedinca nego i Božjega naroda koji baštini mir saveza. To je navještaj biblijskog mira koji je navještaj spasenja. Mir je obećanje i bitno religijska kategorija koja se ostvaruje pravednošću u Novom zavjetu. Evanđelje je navještaj mira koji se ispunja u uskrsnom Kristu. Mir je dar blagoslova koji se daje članovima prve zajednice koji trebaju etički djelovati i koji trebaju biti u miru ne samo s članovima zajednice, nego sa svim ljudima. Mir, zajedno s pravednosti i radosti, kraljevstvo je nebesko. Mir, nakon iskustva razornih ratova u 20. stoljeću, postaje središnjim mjestom suvremenog etosa za koji se zauzimaju brojni laički mirovni pokreti kao i Crkva u dokumentima *Pacem in terris*, *Gaudium et spes* i drugim papinskim enciklikama. Mir ljudske patnje i trpljenja vukovarskih branitelja, ranjenika i civila u razrušenom Vukovaru u srpskoj agresiji; mir ognjišta, oltara, zgarišta u kojemu dogorijevaju ostaci grada i nestaju zadnji ljudski vapaji i molitve; mir u progonstvu Vukovaraca i njihovih zajednica; mir povratka; mir susreta s duhovima nestalog grada; mir molitve u tišini nebootvorenih krovništa hramova i domova; mir duhovne i materijalne obnove i izgradnje; mir spomena na

mučene i ubijene Memorijalnog groblja, Veleprometa, Ovčare; mir molitve u ozračju ljubavi Križa i novoga života; mir oprosta i pomirenja; mir pravednosti, povjerenja, radosti i prijateljstva svih ljudi danas u Vukovaru – taj mir je duboko antropološko egzistencijalno i transcendentalno iskustvo i obvezujuća ljudska, društvena i religijska potreba, nužnost i vrijednost.

U radu *Obilježavanje i sjećanje. Značenje 18. 11. u godinama progonstva i vremenu nakon povratka* Krešimir Kufrin i Mateo Žanić analiziraju načine na koje se obilježavao 18. 11. u godinama progonstva i godinama nakon 1998., kada dolazi do masovnijeg povratka prognanih stanovnika u Vukovar. U prvom dijelu rada, na temelju dostupnih medijskih izvještaja i komentara, autori rekonstruiraju kako su se obilježavanja organizirala u progonstvu i nakon povratka. Potom iznose rezultate kvalitativnog istraživanja provedenog 2014. u Vukovaru putem polustrukturiranih intervjua na temelju kojih se rekonstruiraju dominantna značenja koja se pridaju obilježavanju kao i razlike između obilježavanja održanih u progonstvu i onih u Vukovaru.

Mirjana Semenić Rutko, Sandra Cvikić, Dražen Živić i Sanja Špoljar Vržina autori su rada *Vukovarska ratna i poratna pobolna žbilja – apel na moralnu obavezu djelovanja*. U radu se propituju uzroci naglog porasta broja oboljelih od malignih bolesti na području Vukovarsko-srijemske županije. Na temelju ambulantskih podataka, kao i onih dobivenih iz 19 obiteljskih ambulanti na području od Vukovara do Iloka, može se potvrditi značajan porast broja oboljelih od malignih bolesti u razdoblju od 2008. do 2012. godine. U radu se propituju razlozi dvaju desetljeća zanemarivanja statističkih i egzakt-nih podataka (a koji s obzirom na radove i doktorske disertacije nisu bili nepoznanica) te političke i građanske nebrige za rješavanje i zbrinjavanje tog epidemiološkog, no ponajviše etičkog i humanističkog problema. Krajnji je cilj rada poticanje svijesti šire javnosti i savjesti nadležnih institucija da se daljnja istraživanja usmjere na utvrđivanje uzroka takvog stanja, a potom i na preventivnom radu, no ne kroz palijativna rješenja ili projekte osobne dobiti kao do sada.

Vlado Iljkić, Neva Mihalić, Dražen Živić i Josipa Iljkić autori su rada *Projekt „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta“*. U Vukovaru nema ulice u kojoj tijekom rata i okupacije netko nije poginuo ili bio ubijen, nema gradske četvrti u kojoj nije pronađena masovna ili pojedinačna grobnica žrtava agresije, nema obitelji u kojoj netko nije teško stradao, nasilno odveden, zatočen ili se još uvijek nalazi na popisu nestalih. U pojedinim dijelovima grada (*Velepromet*) i njegovoj najbližjoj okolini (*Ovčara*) počinjeni su najmonstruozniji ratni zločini s elementima genocida. Približno devedeset posto grada bilo je srušeno sa zemljom, spaljeno i opljačkano, a preživjelim i protjeranim građanima niz godina nije bilo omogućeno doznati što je s njihovim najmilijima. Nedostatak pijeteta prema žrtvama, onima kojih više nema i onima za koje još ne znamo gdje su,

ali i nerazumijevanje prema preživjelim stradalnicima koji žive u Vukovaru, diljem Hrvatske i svijeta, te nedostatak razumijevanja za mučeništvo Vukovara na cijelom njegovom području, iznimno je traumatično za veći dio populacije izravnih stradalnika i branitelja Domovinskog rata te članova njihovih obitelji i drugih građana Vukovara i Hrvatske. Stoga autori smatraju legitimnim, opravdanim i moralno neupitnim tražiti da se cijelo područje Grada Vukovara, zbog neizmjernih ljudskih stradanja i trpljenja, proglasi *Mjestom posebnoga pijeteta* za koje će vrijediti i posebni standardi ponašanja. Podržavanjem tog zahtjeva pokazali bi hrvatskoj javnosti i građanima Vukovara kako postoji visoko razvijena svijest o tome što se u Vukovaru doista dogodilo. Dokazali bi kako se cijeni golemo herojstvo i žrtva koja je kod stvaranja i obrane hrvatske države podnesena upravo ovdje. Vukovar je općeprihvaćeni simbol pobjede, ali i stradanja u Domovinskom ratu te takav treba ostati i dalje, za sve buduće generacije.

Ratne slike Vukovara – dokumenti zločina i čuvari sjećanja rad je Dražena Živića. Srbijanska oružana agresija na Vukovar i višegodišnja srpska okupacija grada ostavili su duboke i trajne posljedice na njegovoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini, a osobito na ljudima jer su ljudska stradanja i demografski gubitci nenadoknadivi. Istraživanja su dokazala da su u agresiji na grad i tijekom višegodišnje nebrige srpskih okupacijskih vlasti, nad Vukovarom počinjeni brojni zločini urbicida, memoricida, kulturocida i etničkoga čišćenja, od kojih mnogi s vrlo jasnim i prepoznatljivim obrisima genocida i/ili genocidnih praksi. Zahvaljujući poslijeratnoj obnovi ratne slike Vukovara pomalo blijede i ustupaju mjesto novim slikama obnovljenih zgrada, ulica, prometnica, parkova, šetališta, no ratne su slike, sačuvane na fotografijama, i dalje vrijedan i nezamjenjiv podsjetnik na svu dramatičnost i strahotu ratnih i okupacijskih godina. Štoviše, „vukovarski ratni album“ priječi da se iskrivljuje i/ili programira istina o Vukovaru '91.